

Ο Νίκος Λύτρας είναι μια άκρως ενδιαφέρουσα περίπτωση καλλιτέχνη από πολλές απόψεις τόσο στο καθαρά μορφο-πλαστικό όσο και στο εικονογραφικό επίπεδο -όπως καταδεικνύει η διεξοδική μελέτη του έργου του- με φόντο τον ευρύ ορίζοντα του ευρωπαϊκού μοντερνισμού στις ποικίλες παραμέτρους του. Η μονογραφία αυτή, που φέρνει στο φως πολλά άγνωστα έργα του ζωγράφου, που παρακολουθεί τον δημιουργό από τις πρώτες δοκιμές στο εργαστήρι του και που «ανασυστήνει» κατά κάποιο τρόπο τη μεγάλη μεταθανάτια έκθεση του στο Ζάππειο το 1929', επιχειρεί να χαρτογραφήσει την εικαστική διαδρομή αλλά και την πολυεδρική ταυτότητα αυτού του κορυφαίου έλληνα καλλιτέχνη, του οποίου το έργο δεν έχει μελετηθεί επαρκώς, και πάντως όχι υπό το πρίσμα μιας συνθετικής θεώρησης, που θα αναδείκνυε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της τέχνης καθώς και της προσωπικότητας του². Θα πρέπει βέβαια να επισημανθεί εδώ το γεγονός ότι σημαντικοί τομείς της δημιουργίας του, όπως οι προσωπογραφίες και τα σχέδια, σε μεγάλο βαθμό παρέμεναν άγνωστοι.

Τον Νίκο Λύτρα απασχολεί σταθερά η αλήθεια του ορατού, η εξωτερική πραγματικότητα στις πολλαπλές όψεις της, στην ουσία της αλλά και στις συγκυριακές μορφολογικές εκφάνσεις της, όπως προσφέρονται στο βλέμμα και εισπράττονται ως εμπειρία σε αισθητηριακό - αντιληπτικό και γνωστικό επίπεδο. Αυτό επαληθεύεται σε όλο το φάσμα του θεματικού ρεπερτορίου του μέσα από τους τρόπους που ο καλλιτέχνης αποδίδει ζωγραφικά τα απτά, αντικειμενικά δεδομένα και από τους τρόπους που μεταστοιχειώνει την πρωτογενή σχέση του με τον κόσμο σε δημιουργική διαδικασία με την εκφραστική της πυκνότητα. Η προσωπική, άμεση αίσθηση από τα ερεθίσματα του εξωτερικού κόσμου, ένας δυναμικός και όχι στατικός τρόπος θέασης, καθώς και ένα ισχυρό καλλιτεχνικό ταμπεραμέντο βρίσκονται στον πυρήνα της τέχνης του

Νίκου Λύτρα, που φτάνει κάποτε σε μια δραματικότητα, σε μια εξπρεσιονιστική οξύτητα μέσω της ζωγραφικής χειρονομίας και της υπέρβασης της φυσιοκρατικής πραγματικότητας. Στο έργο του ο πίνακας δηλώνεται emphaticά ως «τόπος» άσκησης της ζωγραφικής πράξης και ως πεδίο όπου δοκιμάζεται και καταξιώνεται μια καλλιτεχνική ιδιοσυγκρασία με την ατομικότητα της.

Η υλική υπόσταση του πίνακα, ένας από τους βασικούς άξονες του μοντερνισμού, αποτελεί κομβικό στοιχείο της όλης προβληματικής του Λύτρα. Η φυσική παρουσία του υλικού είναι καίρια συνιστώσα της εικονοποιίας του καλλιτέχνη αλλά και ένας από τους παράγοντες που διαμορφώνουν την πρόσληψη του εκάστοτε θέματος. Ο πολυδύναμος ρόλος των καθαρά πλαστικών στοιχείων στη δόμηση αλλά και νοηματοδότηση της εικόνας, οι ποικίλες εκφάνσεις της χειρονομίας, της γραφής του δημιουργού και μέσα στον ίδιο πίνακα, οι αντιθέσεις που ζωντανεύουν τη ζωγραφική επιφάνεια και όχι σπάνια δραματοποιούν την εικόνα, τα διάφορα «ενεργειακά» πεδία μέσα στο ίδιο έργο και η άρνηση μιας κεντρομόλου σύνθεσης με τη στατικότητα της είναι θεμελιακά συστατικά γνωρίσματα της τέχνης του. Η συνοχή της εικόνας πραγματώνεται μέσα από το πλέγμα των -όχι πάντα προφανών- σχέσεων και από τις δυναμικές ισορροπίες που συνδέουν τα επιμέρους στοιχεία. Ο Λύτρας με ποικίλα μέσα και σε διάφορα επίπεδα διεκδικεί την προσοχή μας, την οπτική, αλλά και γενικότερα την αισθητηριακή και τη διανοητική εγρήγορση μας μπροστά στα έργα του. Συχνά υπονομεύει τις οπτικές μας συνήθειες, κάνοντας μας να δούμε με άλλο τρόπο το γνωστό, το οικείο, το ιδωμένο πολλές φορές. Μεταπλάθει το ορατό, τον εξωτερικό κόσμο σε μια εικαστική πραγματικότητα που δεν υπακούει σε συμβατικά αναπααραστατικούς όρους, με κύριο εργαλείο του το χρώμα στις κατασκευαστικές, χωροπλαστικές και

εκφραστικές του ιδιότητες. Ανασυνθέτει τα αντικειμενικά δεδομένα μέσα από πλαστικές σχέσεις - καρπό μιας στερεής όσο και εκλεπτυσμένης εγκεφαλικής επεξεργασίας.

Η απλοποιημένη, αφαιρετική γλώσσα με τη δύναμη υποβολής της και η εστίαση στα ουσιώδη, στον πυρήνα των πραγμάτων, κάποτε στα πρωταρχικά στοιχεία, αναδεικνύουν την ταυτότητα και το περιεχόμενο των θεμάτων, όπως βλέπουμε ιδιαίτερα στα τοπία του. Συχνά ένα πυκνό σε έκφραση περιεχόμενο υποστασιοποιείται μέσα από μια λιτή μορφική δομή. Σε κάποιες περιπτώσεις, μάλιστα, ο ζωγράφος υπερτονίζει την ταυτότητα και τα θεμελιακά χαρακτηριστικά του θέματος με ποικίλους τρόπους και ενδιαφέρουσες πλαστικές λύσεις.

Όπως σημειώθηκε στην αρχή, ο Νίκος Λύτρας παρουσιάζει πολλαπλό ενδιαφέρον τόσο στο μορφοπλαστικό όσο και στο εικονογραφικό επίπεδο. Αυτό προβάλλει με ενάργεια στο πεδίο των επιρροών και των εκλεκτικών συγγενειών - ένα από τη φύση του σύνθετο και πολυδιάστατο καλλιτεχνικό φαινόμενο. Έχουμε βέβαια μόνο τη μαρτυρία των έργων. Στην περίπτωση του Νίκου Λύτρα δεν υπάρχουν ντοκουμέντα, πληροφορίες για ταξίδια του (πέραν εκείνου στο Μόναχο), για επισκέψεις σε μουσεία ή εκθέσεις, για το τι έβλεπε. Δεν υπάρχουν σημειώσεις, σκέψεις, παρατηρήσεις του για καλλιτέχνες και έργα. Τα λιγοστά γράμματα του που σώζονται δεν προσφέρουν καμιά πληροφορία προς αυτή την κατεύθυνση. Θα πρέπει εξάλλου να επισημανθεί εδώ ότι η περίοδος των σπουδών του στο Μόναχο είναι ένα πολύ θολό τοπίο. Οι σχετικές γνώσεις μας είναι ελάχιστες. Η μαρτυρία των ίδιων των έργων όμως είναι πλούσια και πολυσήμαντη σε αυτό το πεδίο. Η ενδελεχής μελέτη της τέχνης του Νίκου Λύτρα αποκαλύπτει έναν καλλιεργημένο και πολύ ενημερωμένο δημιουργό, με πλούσια καλλιτεχνική παιδεία. Γνώστης της μεγάλης

ζωγραφικής παράδοσης που ξεκινά από την Αναγέννηση, ο καλλιτέχνης είναι από νωρίς ανοιχτός στις ποικίλες εκφράσεις του ευρωπαϊκού μοντερνισμού μετά τα μέσα του 19ου αιώνα -τόσο στο μορφοπλαστικό όσο και στο θεματογραφικό επίπεδο- και διατηρεί ουσιαστική επαφή με το σφυγμό της εποχής του. Είναι ένας ευαίσθητος και εκλεπτυσμένος δέκτης, ο οποίος με τα φίλτρα της ισχυρής καλλιτεχνικής προσωπικότητας του επεξεργάζεται και γονιμοποιεί τα ερεθίσματα και τις προκλήσεις που δέχεται από έναν ευρύ, γεωγραφικά και χρονικά, ορίζοντα δασκάλων (με τη στενή και την ευρεία έννοια), προτύπων, σημείων αναφοράς. Ορισμένα από αυτά, ακόμη και ως δυνατότητες, θα πρέπει να συνεκτιμηθούν, ιδιαίτερα από εικονογραφική άποψη. Από αυτή τη διαχρονική «βάση δεδομένων», θα έλεγε κανείς, ο Λύτρας αρδεύει, αντλεί επιλεκτικά, συνήθως με γνώμονα το θεματικό του αντικείμενο. Συνομιλεί με δημιουργούς και ρεύματα σε διάφορα επίπεδα, τα οποία υπαγορεύουν και μια δεύτερη ανάγνωση των έργων του σε αρκετές περιπτώσεις.

Τα ισχυρά μηνύματα της μοντέρνας γερμανικής ζωγραφικής όσον αφορά τις εκφραστικές δυνατότητες του χρώματος, ιδιαίτερα με τις απτικές-αισθησιακές του ποιότητες, και τον πρωτεύοντα ρόλο του στη δόμηση της εικόνας δεν θα μπορούσαν να αφήσουν αδιάφορο έναν καλλιτέχνη με την ιδιοσυγκρασία και το ταμπεραμέντο του Νίκου Λύτρα, και αξιοποιήθηκαν ποικιλότροπα στη δουλειά του. Μπορεί ωστόσο να υποστηριχθεί ότι, παρά τη γερμανική θητεία του, η γερμανική τέχνη δεν επέδρασε καθοριστικά στη συγκρότηση, στη διαμόρφωση της καλλιτεχνικής του ταυτότητας και της ζωγραφικής του στο σύνολο της. Ήδη άλλωστε από την εποχή του Μονάχου δείχνει να είναι εγγήγορος, δεκτικός και σε άλλες εκφράσεις της ευρωπαϊκής τέχνης.

Ο Λύτρας είναι σύνθετη περίπτωση καλλιτέχνη, που δεν επιτρέπει μονόπλευρους

χαρακτηρισμούς και κατατάξεις με τον περιοριστικό ή και καταχρηστικό τους χαρακτήρα. Η συνολική εποπτεία του έργου του -παρά την αδυναμία ακριβούς χρονολόγησης- μας οδηγεί μάλιστα στο συμπέρασμα ότι τα ίδια χρόνια δουλεύει παράλληλα έργα με διαφορετικό ύφος και τεχνοτροπία. Η καλλιτεχνική φύση του με το δραματικό της υπόστρωμα, η σχέση εμπάθειας με το θέμα αλλά και την ίδια τη ζωγραφική, όπως αισθητοποιούνται κυρίως στην εκφραστική λειτουργία του χρώματος και στην ένταση της χειρονομίας (ιδιαίτερα στα τοπία), στοιχειοθετούν εκλεκτικές συγγένειες με τον εξπρεσιονισμό, φέρνουν τον ζωγράφο κοντά σε προδρόμους του όπως ο Van Gogh με την ορμητική γραφή και τον παλλόμενο, δονούμενο χώρο του, χωρίς βέβαια ο Λύτρας να έχει την έντονα χαρακτηρισμένη πινελιά του μεγάλου ολλανδού ομοτέχνου του. Ο Λύτρας όμως δεν μπορεί να προσδεθεί στο άρμα του εξπρεσιονισμού. Δεν παραμορφώνει, δεν καταστρέφει τη μορφή. Και βέβαια δεν έχει το ψυχολογικό βάθος του εξπρεσιονισμού. Διαφοροποιείται, εξάλλου, από τον πρωτογονισμό αλλά και την εγκεφαλικότητα της γερμανικής εξπρεσιονιστικής τέχνης, καθώς και από το ιδεολογικό της υπόβαθρο με την κοινωνική προβληματική, την κοινωνική κριτική. Πορτρέτα και επίσης «θέματα» του υπαγορεύουν συσχετίσεις -κατά περίπτωση- με τον γερμανικό ρεαλισμό, με εκφράσεις του μεταϊμπρεσιονισμού, με εκδοχές του φωβισμού, με τον αισθητισμό της ευρωπαϊκής αστικής μοντερνικότητας όπως προβάλλει στην εξεικόνιση του μοντέρνου υποκειμένου, αλλά και με τη μεγάλη ζωγραφική παράδοση που ξεκινά από την Αναγέννηση, ενώ κάποτε διακρίνει κανείς μακρινές αντηχήσεις του συμβολισμού. Η σχεδιαστική, κυρίως, δουλειά του προϋποθέτει τον Degas και τον Lautrec σε ό,τι αφορά την απόδοση της κίνησης με την εκφραστικότητα της, τη δυναμική του στιγμιότυπου, την αποσπασματική όραση και επίσης μια μοντέρνα ευαισθησία για τον

δημόσιοκοινωνικό χώρο ως θέατρο της ανθρώπινης εμπειρίας. Η πραγμάτευση της ανθρώπινης μορφής στον Λύτρα προϋποθέτει από διάφορες απόψεις τον ευρωπαϊκό μοντερνισμό του τελευταίου τετάρτου του 19ου αιώνα και, σε μικρότερο βαθμό, των αρχών του 20ού.

Η ιστορία της νεοελληνικής τέχνης όσες φορές ασχολήθηκε με τον Νίκο Λύτρα εστίασε στο μορφοπλαστικό πεδίο, στη μορφολογία των έργων του, και δεν έδωσε προσοχή στη νεωτερική διάσταση της τέχνης του όσον αφορά στην εικόνα και στην ταυτότητα του μοντέρνου ανθρώπου, μολονότι κάποια εύγλωπτα δείγματα, κάποια πορτρέτα (όπως του ζωγράφου Γερασιώτη, της Κυβέλης και κυρίως του Περικλή Βυζάντιου), ήταν ήδη γνωστά. Ο Λύτρας με ορισμένους πίνακες καθώς και με σπουδές και σχέδια μεταδίδει μηνύματα των πολλαπλών όψεων και σημάνσεων της μοντέρνας συνθήκης, όπως προκύπτει από την αναλυτική εξέταση της δουλειάς του. Το έργο του διευρύνει και εμπλουτίζει καιρία, με αποχρώσεις και περιεχόμενα, το διάλογο της νεοελληνικής τέχνης με τον ευρωπαϊκό μοντερνισμό στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.